

Станом на сьогоднішній день, проблематика кримінально-виконавчого регулювання тримання військовополонених в спеціально утворених таборах є нагальною але не є дослідженою в повній мірі та являє собою підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. Яковець І. С. Окремі аспекти правового статусу засуджених військовополонених в процесі виконання кримінальних покарань в Україні / Ірина Станіславівна Яковець. 2022. URL: <https://ukraine-inform.com/russian-invasion-of-ukraine/107832-okrem-aspekti-pravovogo-statusu-zasudzhenih-v-yskovopoloneni-h-v-proces-vikonannya-krim-nal-nih-pokaran-v-ukrain.html>.

Триньова Яна Олегівна,
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології Академії державної
пенітенціарної служби, доктор
юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Після 24 лютого 2022 року, Україна зазнала широкомасштабного вторгнення РФ. За дев'ять місяців «гарячої» фази війни, Україна стикнулася з новими викликами міжнародного гуманітарного права: дотримання прав військовополонених гарантованих міжнародним правом та взагалі проблемою утримання значної кількості військовополонених з боку держави-агресора. Також стало нагальною вирішення і іншої проблеми: реалізація соціальних гарантій українським військовополоненим, які утримуються РФ.

Враховуючи нашу тему, вдамося до аналізу положень саме третьої Женевської конвенції про поводження із військовополоненими (ЖК), 1949 року [1] та Другого Додаткового

протоколу до неї від 1977 року [2], а також положень Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), 1950 року [3].

ЄКПЛ містить 14 основних прав людини. Основним правом людини, яке визначено першим в переліку прав, є **право на життя** (ст. 2). Статус військовополоненого, гарантований МГП є по суті даруванням життя ворогу. Крім того під час готування процедури репатріації – забороняється повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там можуть загрозувати застосування катувань, переслідування чи інші серйозні порушення прав людини [3; 4]. Наприклад, військовополонені РФ, які добровільно здалися в полон України, ймовірно по поверненню в РФ мають загрози життю та здоров'ю, тож за наявності такої інформації, Україна не може видавати цих осіб РФ, а якщо вже видала, та за наявності інформації щодо невиконання РФ відповідних норм МГП, наполягати на поверненні цих осіб.

Заборона рабства і примусової праці (ст. 4). Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю. Враховуючи це положеннями ЖК передбачено оплачуваність праці військовополонених.

Причому, якщо в ст. 49 ЖК зазначено, що держава, яка тримає в полоні, може використовувати працю військовополонених, які є працездатними, то в п. 41 Гл.VIII Порядку, передбачено, що праця для всіх працездатних військовополонених рядового складу є обов'язковою [4]. Похідним від цього основного права є **право на працю та її оплату**, яке передбачено ст. 49–68 ЖК. За ним військовополонені одержують безпосередньо від властей, які тримають їх, справедливую винагороду за працю. Розмір винагороди встановлюють ці самі власті, але ніколи він не може бути меншим, ніж чверть швейцарського франка за повний робочий день (37 грн = 1 франк; $\frac{1}{4} = 9,25$ грн). Держава, що тримає в полоні, повідомляє військовополоненим, а також державі, від якої вони залежать, через посередника держави-покровительки розмір установлені нею щоденної винагороди за працю. Військовополоненим дають дозвіл на одержання грошових переказів, адресованих їм особисто, або колективних грошових переказів (ст. 63 ЖК). Держава, що

тримає в полоні, відкриває на кожного військовополоненого рахунок (ст. 64 ЖК) [3]. Україна також дотримується цього. Проте, враховуючи, значну шкоду, заподіяну РФ економіці України, було б доцільно не виплачувати винагороду за працю військовополоненим РФ, а нараховувати її на їх рахунки. Останні вони можуть до оплати надати РФ по поверненню з полону. Можливий і другий варіант оплати їх праці: переведення грошових коштів на їх рахунки тільки після відшкодування всієї завданої шкоди РФ юридичним і фізичним особам України.

Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5). Практика ЄСПЛ не розглядає реалізацію цього права у відношенні військовополонених [5]. Однак, враховуючи, що військовополонені в загальному визначені не є злочинцями (якщо вони не вчинили військові злочини), то реалізація цього права з боку держави, яка тримає військовополонених, полягає у неприпустимості застосування незаконних процесуальних засобів до військовополоненого, а також в неприпустимості незаконного додаткового обмеження свободи особи через поміщення його у спеціалізований медичний заклад.

Право на справедливий суд (ст. 6). Військовополоненого судить лише військовий суд, якщо чинне законодавство держави, що тримає в полоні, не містить чітко викладеного дозволу цивільним судам судити особу зі складу збройних сил держави, що тримає в полоні, за такий самий злочин, що, як стверджується, був скоєний військовополоненим. За жодних обставин військовополоненого не може судити будь-який суд, який не надає необхідних загальновизнаних гарантій незалежності й безсторонності й, зокрема, судова процедура якого не забезпечує підсудному прав та засобів захисту, передбачених у статті 105 ЖК. (ст. 84 ЖК) [1]

За втечу, військовополонений підлягає дисциплінарному стягненню. На нього не поширюється ст. 393 КК України «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти». Військовополонених за жодних обставин не переводять для відбуття дисциплінарних стягнень до пенітенціарних установ (в'язниць, каторжних в'язниць, тюрем для засуджених злочинців тощо).

Ніякого покарання без закону (ст. 7). Жодний військовополонений не може бути покараний більше одного

разу за одне й те саме діяння або за одним і тим самим обвинуваченням (ст. 86ЖК) [1].

Право на повагу до приватного і сімейного життя (Ст. 8)
[6]. Відповідно до практики ЄСПЛ сюди відноситься *право на здоров'я, доступ до інформації, отримання кореспонденції, оприлюднення фотографій, захист персональних даних військовополонених*.

Право на охорону здоров'я. Відповідно до статті 54 ЖК, держава, що тримає в полоні, в усіх випадках видає військовополоненому документ, в якому зазначаються: характер каліцтва чи інвалідності, обставини, за яких це трапилося, та дані про медичне лікування чи госпіталізацію, які йому надавалися. Українська сторона дотримується цих зобов'язань. Однак на сьогоднішній день реалізація цих зобов'язань, зокрема надання медичної допомоги військовополоненим, обтяжується мобілізацією РФ до своєї армії осіб із небезпечними для оточуючих захворюваннями: гепатит, туберкульоз, СНІЛ/ВІЛ тощо. Відповідно надання таким особам медичної допомоги потребує особливих санітарних умов, які можуть бути відсутніми на полі бою. Недотримання цих умов ставить під загрозу життя та здоров'я як самих лікарів так і інших осіб, яким буде потім надаватись медична допомога. Фактично лікарі знаходяться у стані критичного вибору, в якому, ймовірно, доцільно слідувати принципу крайньої необхідності. Відповідно *до цього принципу слід надавати медичну допомогу таким небезпечним особам, тільки в разі відсутності загрози зараження для самого лікаря чи інших осіб*.

Гарантування українським військовослужбовцям, зокрема які постраждали у полоні, права на охорону здоров'я та медичну допомогу, визначено ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [7]. Частиною 2 ст. 11 цього Закону передбачена гарантія медичної допомоги членам сім'ї військовослужбовців, в тому числі тих, які постраждали в полоні. *Проте законотворча техніка цього положення закону не дозволяє однозначно його розтлумачити, а відтак і застосувати. Адже не зрозумілою залишається категорія (всього їх передбачено 8) військовослужбовців до якої відноситься*

умова отримання цієї гарантії (вислуга років). Відтак це положення закону протирічить принципу верховенства права.

Право на отримання кореспонденції та індивідуальних та колективних посилок також дотримується.

Право на власне зображення, оприлюднення фотографій, персональних даних. Стаття 13 ЖК гарантує захищеність військовополоненого від цікавості публіки. Для розуміння та застосування цієї норми можна звернутись до коментаря ЖК наданого Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в редакції від 2020 р. [8]. В ньому йдеться не лише про захист від цікавості публіки і розкривається поняття «публіка», до якої відносяться всі, хто не пов'язаний з утриманням військовополонених, але надаються виключення з цього правила: випадки, коли можливо чи доцільно оприлюднювати певні дані щодо військовополонених. *При добровільній згоді* військовополоненого на оприлюднення певних відомостей, здійснення останнього не вважається порушення конвенційних норм. У кожному окремому випадку оприлюднення інформації про військовополоненого необхідно визначити мету такого заходу та деякі інші обставини. Так, якщо це здійснюється *з метою збирання доказів* для доведення вчинення злочину та демонстрації порушення норм гуманітарного права, про що сам особисто заявляє військовополонений або *оприлюднюється відео чи фото, на якому можна чітко ідентифікувати військовополоненого з метою 181 оприлюднення факту, що він є живим та знаходиться в полоні або військовополоненого, який знаходиться у розшуку*, це не вважається порушенням положень Конвенції. Оприлюднення ж *без його згоди записаної приватної розмови* військовополоненого, якого можна ідентифікувати, або проведення так званого *параду військовополонених*, або оприлюднення відео чи фото матеріалів із зображенням *заяляканих чи брудних* військовополонених *без поважної мети*, є прямим порушенням ЖК. Отже, для того щоб уникнути звинувачення у порушенні міжнародних вимог щодо поводження з військовополоненими, необхідно чітко дотримуватись правил Конвенції та залучати кваліфікованого юриста перед проведенням допиту військовополоненого та оприлюдненням матеріалів про нього.

Свобода думки, совісті і релігії (Ст. 9).

Військовополоненим надається можливість для відправлення релігійних обрядів. На прохання військовополонених або за ініціативою релігійних організацій можуть проводитися богослужіння та релігійні обряди.

Свобода вираження поглядів (ст. 10). Військовополонені мають право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Межі реалізації цього права можуть бути обмежені лише юридичною відповідальністю за наявності для того підстав та умов.

Свобода зібрань та об'єднання (ст. 11). Враховуючи зміст цього права та статус військовополонених, а також їх належність до військовослужбовців, відповідно до законодавства України, яке поширюється на військовополонених, реалізація цього права під час перебування у полоні є не можливою.

Право на шлюб (Ст.12). Військовополонені можуть укладати шлюб. Однак їх тримання, ймовірно за все, все одно буде роздільним. При укладанні шлюбу застосовується законодавство України [9].

Право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13). Військовополонений має право користуватися допомогою одного зі своїх товаришів-полонених, мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір, викликати до суду свідків, та, якщо він вважає це необхідним, користуватися послугами компетентного перекладача. Держава, що тримає в полоні, інформує його про ці права завчасно, до початку слухання справи. *Якщо військовополонений не вибрав собі захисника, то держава-покровителька знаходить йому адвоката, маючи для цього у своєму розпорядженні, принаймні, один тиждень.*

Заборона дискримінації (ст. 14). З урахуванням положень Конвенції, що стосуються звання й статі, держава, що тримає в полоні, повинна поводитися з усіма військовополоненими однаково, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань, або за іншими аналогічними ознаками, за винятком випадків привілейованого режиму, який вона могла

б установити для військовополонених з причини стану їхнього здоров'я, віку чи професійної кваліфікації (ст. 16 ЖК) [1].

Наведені права людини у відношенні військовополонених Україна, як цивілізована країна, дотримує, не зважаючи на вкрай важкі економічні та соціальні обставини, створені РФ. Однак досвід України в цій війні демонструє необхідність перегляду реалізації ЖК.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження із військовополоненими, 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Постанова КМУ № 413 від 05.04.2022 р. «Про затвердження Порядку тримання військовополонених» 1117/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text>.

5. Посібник із застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf.

6. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf.

7. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

8. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=3DEA78B5A19414AFC1258585004344BD>.

9. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.